De Levende Natuur 80 (5):97-104 (1977)

MEI 1977 JAARGANG 80, AFL. 5

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

Waterrallen vangen op Vlieland

G. H. J. DE KROON

Reeds geruime tijd word ik geboeid door de Waterral, een vogelsoort die meestal slechts incidenteel wordt opgemerkt en dan nog voornamelijk in het winterhalfjaar. De manier van leven en de daarvoor benodigde levensruimte is daar hoofdzakelijk debet aan. Anders gezegd, de Waterral leent zich niet zo voor visuele waarnemingen in het veld als bv. een Watersnip. Het was tijdens inventarisatie-excursies in de winters van 1964 t/m 1967 dat ik de Waterral in enkele uiterwaarden langs de Boven-Merwede nogal eens opstootte of hoorde roepen. Meer en meer intrigeerde mij de ranke en bliksemsnelle (loop)vogel.

Door op enigszins overzichtelijke plekjes langs rietgorzen en kreekuitmondingen tijdens laag water (eb) stil te staan, te wachten, worden velerlei verborgenheden der levende natuur zichtbaar. Zo ging het ook met de Waterral en ik heb hem dan ook vele malen zien lopen en foerageren, roepen en vechten, ja zelfs één keer in augustus een Waterral gezien

Tabel 1. Maandverloop in de winterperiodes 1967-1977 van het aantal Waterrallen in een zoetwatergetijdengebied.

okt.	nov.	dec.	jan.	feb.	mrt.	apr.
51	64	85	78	92	63	41

met een toom zwarte kuikentjes en dat nog wel in een getijdezone, vlak bij een zg. wantij.
Vanaf 1967 t/m 1970 onderzocht ik de reacties van de Waterral op waterstanden en temperatuurschommelingen in een zoetwatergetijdengebied in de winter (3). Hieruit bleek o.a. dat de bevolkingsdichtheid het grootst was in de winter van december t/m februari en dat er wegtrek plaats vond uit het onderzochte zoetwatergetijdengebied in het voorjaar. Over overwintering ter plaatse kon ik niets met zekerheid zeggen omdat er geen Waterrallen werden gevangen en geringd. Dit heeft mij lange tijd bezig gehouden. In de bestaande litteratuur is nog geen objectief bewijsmateriaal te vinden over het overwinteren van de Waterral in Nederland of West-Europa. Er zijn slechts veronderstellingen.
Voor het vangen van Waterrallen is een ontheffing nodig ingevolge de Vogelwet 1936 en die krijg je niet zomaar. Allereerst was het nodig om ervaring op te doen bij legale vogelvangers-medewerkers van het Vogeltrekstation Arnhem. Dus ben ik een periode stage gaan lopen. Na verloop van enige jaren kreeg ik medewerking van voornoemd instituut en het Ministerie van C.R.M. Maar toen puntje bij paaltje kwam, wist ik eigenlijk niet meer dan dat Waterrallen lopend gevangen moesten worden, maar in ieder geval kon het onderzoek naar eventuele overwintering van de Waterral in Nederland een aanvang nemen. Na eindeloos geëxperimenteer (4), ook volgens litteratuurvoorbeelden – waarbij de moed mij soms in de lieslaarzen zakte, daar het alles ijdel bleek – maakte ik ten einde raad naar Duits litteratuurvoorbeeld de zg. Prielfallen volgens de methode Becker, en niet zonder succes. 1)

Met 12 zeefslagvallen werden in 1974 in Midden-Nederland niet minder dan 39 Waterrallen gevangen en geringd. Hiervan werden er 6 in hetzelfde jaar teruggevangen. Vooral terugvangsten zijn op de lange duur erg belangrijk. Het begin was gemaakt, al bleek het wel een tijdrovende bezigheid te zijn. Om 39 Waterrallen te vangen waren 29 vangstdagen nodig. Maar dat had ik er graag voor over.
Na Pasen 1975 toog ik naar Vlieland om met Drs. G. C. Boere van gedachten te wisselen over zijn steltloper-vangmethoden, over biometriek en rui. Natuurlijk kwam ook het vangen van Waterrallen ter sprake. Volgens Boere komen op Vlieland behoorlijke aantallen Waterrallen voor. Indertijd had de heer Terpstra, die toen op Vlieland commandant was van het militaire kamp, heel wat Waterrallen gevangen en geringd.
Uit briefwisseling met de heer Terpstra bleek dat hij met één aalfuik in de rietpolder achter het militaire kamp (voormalige stuifpolder) in de jaren 1964/65 veel Waterrallen ving, waaronder een klein aantal terugvangsten (tabel 1). Uit deze vangstcijfers blijkt dat het aantal Waterrallen naar de winter toe drastisch verminderde, in tegenstelling tot datgene wat ik had vastgesteld in het zoetwatergetijdengebied (tabel 2). Oorzaak zou de

Tabel 2. Vangstcijfers van Terpstra over de jaren 1964/65 op Vlieland.

jun.	jul.	aug.	sep.	okt.	nov.	dec.
4	9	87	57	15	4	2

1) Prielfallen zijn zeefslagvallen met een struikeldraad aan twee losse steunstokjes (de steunstokjes verwisselde ik voor twee 5/8 pvc-pijpjes, aan elkaar verbonden met een asje).

opstelling van de fuik kunnen zijn. Het is bekend dat Waterrallen in de winter onder Duindoorns voorkomen (7) en misschien zoeken zij 's winters hun voedsel meer boven de waterlijn?

Daar Vlieland niet naast mijn voordeur ligt, rees bij mij de gedachte om in augustus (1975) in Vlieland een steekproef te nemen met de zeefslagvallen, want in verband met de vangactiviteiten in Midden-Nederland en Zeeland zou het zeer zeker interessant zijn om over vergelijkingsmateriaal te beschikken. Het een en ander werd toegestaan door het Staatsbosbeheer, dienstvak Friesland.

Op 31 juli 1975 maakte ik voor de tweede keer mijn entree op Vlieland, maar dit keer met 13 zeefslagvallen. Een uitdagend aantal!

Op 1 augustus, 's morgens vroeg, gingen wij op de fiets onder leiding van vogelwachter Rollingswier naar de Kroons- en voormalige stuifpolders. Ter plaatse bekeken wij de Waterral-biotopen en door het uitzenden van de soortroep door middel van een casette-recorder tastten wij de biotopen af. Op diverse plaatsen werden Waterrallen gehoord als reactie op het kunstgeluid.

Na enkele uren oriënteren werd een begin gemaakt met het opstellen van de vallen. Daar moest het immers van komen. Het vallen opzetten is altijd een heel karwei.

Rond het middaguur waren al 4 Waterrallen gevangen en tegen een uur of 4 's middags reeds 10. Na 16 uur aan een stuk in het veld te hebben vertoefd, hadden wij 12 Waterrallen gevangen en geringd, t.w. 4 pulli, 7 bijna volgroeide 1e-kalenderjaars en 1 adult. Een ongelooflijk aantal op één vangstdag. Een record in mijn Waterrallen-loopbaan.

Maar het zou nog ongelooflijker worden. De topdag was 3 augustus – 28 Waterrallen – terwijl op 5 en 6 augustus resp. 23 en 24 Waterrallen werden gevangen.

Het weer was op en top zomers met zeer hoge middag-temperaturen. Gelukkig waaide er een verkoelend zeewindje. Grote hinder werd ondervonden van stekende muggen en dazen. Geen wonder dus dat ik 's avonds zeer vermoeid in het tentenkamp op Lange Paal aankwam en dan nog mijn potje moest koken om tenslotte in de slaapzak te belanden. De volgende ochtend ging ik weer met nieuwe moed op pad en als eersteling reed ik dan naar „de West". Langs de Nieuwe en Oude Kooi, door Bomenland, langs het Posthuis, de 1e Kroonspolder en de Meeuwenduinen.

Een bijzonder interessant intermezzo op een warme middag was het verschijnen van 7 Zwarte ooievaars. Opeens werd ik ze gewaar toen ik met een Waterral bezig was op een stuifdijk. Ze zweefden vlakbij, boven een stuifpolder en omdat ik er over gehoord had de dag er voor, had ik mijn verrekijker meegenomen. Machtig zweefden ze alle zeven in het rond. Opvallend het witte schild, de borst en de zeer brede vleugels, waarvan elke vleugelpen afzonderlijk zichtbaar was. Met een schommelende en onbeheerste glijvlucht – want het waren 1e-kalenderjaars – landden zij in een ondiepe plas midden in het rietland. Eén Zwarte ooievaar werd geattaqueerd door enige Scholeksters. Laag zweefde de ooievaar over me heen en duidelijk zag ik de rode snavel en één donker oog. Wat een geweldige vleugelslag en zweeftechniek. Deze vreemde gasten hadden ware paniekvluchten van tienduizenden steltlopers en meeuwen veroorzaakt.

In 11 dagen tijd – van 1-11 augustus – werden 121 Waterrallen geringd, op een

Fig. 1. *Vleugelrui. Eén armpen is nog niet geruid. Foto C. van Maanen.*

netto-terreinoppervlak van maximaal 25 ha waterrallenbiotoop, verdeeld over 9 natuurterreinen. Het totaal aantal Waterrallen op West-Vlieland, gerekend vanaf Lange Paal tot de Vliehors (1800 ha) werd geschat op 200.

Alle gevangen Waterrallen werden geringd en voorzien van plastic kleurmerken aan de loopbenen, want het is niet uitgesloten dat een of andere vogelaar zo'n Waterral ergens ziet. Ook werden biometrische gegevens verzameld en aantekeningen gemaakt van het verenkleed en de rui.

Een klein aantal adulte Waterrallen bleek in volledige rui, d.w.z. dat alle vleugel- en staartpennen en de nodige dekveren zijn geruid. Eén adult werd gevangen zonder een enkel spoor van vleugelrui; bij het opnieuw vangen de dag erop waren alle hand- en armpennen verdwenen. De minimum leeftijd van de Waterral-pulli werd aan de hand van foto's van Dr. Oskar en Frau Magdalena Heinroth (2) geschat op minstens 10 dagen. Elke Waterral werd weer bij de vangstplaats vrij gelaten, de pulli zo snel als mogelijk. Aan de hand van eigen terugvangsten kon worden vastgesteld dat pulli al reeds grote afstanden kunnen afleggen. Zij verplaatsen zich van de ene naar de andere polder over de stuifdijk heen. Een enkele keer werden 2 Waterrallen onder één zeefslagval gevangen.

In 1975 werd door Rollingswier en De Roos het broedbestand van West-Vlieland bepaald op 12-14 paar. In totaal werden 103 juvenielen, variërend van 10 dagen tot 2 maanden oud, geringd. Daarvan was bijna 30 procent vliegvlug, d.w.z. slagpennen zonder bloedspoelen of verhoornde resten daarvan.

Aangenomen werd dat alle juveniele Waterrallen op Vlieland uit het ei zijn geko-

men. Doordat op Vlieland geen roofdieren voorkomen en de predatie van Zilvermeeuwen, Kiekendieven en een enkele Egel is te verwaarlozen – het weer was tijdens het broedseizoen 1975 redelijk –, kan aangenomen worden dat per nest gemiddeld 7 à 8 kuikens zijn groot gekomen. Aan de hand van de inventarisatiegegevens zou dat neerkomen op een aantal van 84 à 96-98 à 112 pulli (6).

De 11 augustus-vangstdagen op Vlieland waren een groot succes geworden. Besloten werd om een serie vangsten op touw te zetten voor de duur van 3 jaar en wel in oktober, eind december/begin januari, april en augustus. Voor de rest van de tijd kon dan in een aantal proefvakken in Midden-Nederland en Zeeland gevangen worden.

Op 19 oktober begon de tweede vangperiode met 6 vangstdagen. Daarin werden 46 Waterrallen gevangen en geringd. Van de augustus-populatie werden 11 Waterrallen teruggevangen. Als plukrest van een Blauwe kiekendief werd één in augustus geringde Waterral gevonden. Het totale bestand op West-Vlieland werd geschat op 100 Waterrallen, een vermindering van 50 procent.

Een eigenaardige ervaring waren de schietoefeningen met tanks en straaljagers op de Vliehors. Alsof je achter het oorlogsfront werkzaam was. De overlast was draaglijk door de toen oostelijk waaiende wind. De eerste knal-plofdreun 's morgens of een na een lange pauze gaf nogal wat consternatie onder de Waterrallen. De soortroep werd dan direct daarop uit vele waterralkelen gehoord.

Tijdens deze vangperiode kon aandacht besteed worden aan het zoeken van prooi- of plukresten. In totaal werden 8 resten van Waterrallen gevonden waaronder 2 magen. De inhoud daarvan werd onderzocht door Drs. G. de Roos en deze stelde de resten van 2 salamanders (1 hele wervelkolom), waterslakjes en niet te determineren vleesresten vast.

Doordat het voedselaanbod voor de Waterral vermoedelijk vermindert in de loop van het jaar en de vegetatie van de leefruimte waarin de Waterral zich meestal bevindt steeds ijler wordt, neemt de kans dat die opgemerkt en geslagen wordt door een of andere jachtvogel, toe. Er werden tijdens de oktober-vangperiode boven de Kroonspolders minstens 3 Blauwe kiekendieven en 3 Sperwers gezien (mond. med. B. Valk). Het is niet uitgesloten dat beide vogelsoorten geregeld een Waterral slaan, vooral in de winter.

Na de Kerstdagen vertrok ik met mijn gezin opnieuw naar Vlieland. De dagen waren aanmerkelijk korter en het waaide er zo hard dat ik enkele ochtenden een beroep moest doen op Boere, die mij dan welwillend met fiets en al in de landrover van het Staatsbosbeheer naar „de West" bracht. 's Avonds ging het op de fiets van de wind af als een trein zo snel terug naar Oost-Vlieland, naar de loeihete oliekachel. Slechts 1 dag woei het zo hard (windkracht 8) dat er enkele zeefslagvallen steeds onklaar raakten. Oude-jaarsdag regende het langdurig en veel (24 mm), zodat het behandelen van de in de directe omgeving van het militaire kamp gevangen Waterrallen in de open lucht geen doen was. De schildwacht van het militaire kamp stond mij toe dit in zijn „wachtkamer" te doen. In deze derde vangperiode van eveneens 6 vangstdagen werden 17 Waterrallen geringd en 7 teruggevangen (1 adult en 2 1e-kalenderjaars van augustus en 1 adult en 1 1e-kalenderjaars van oktober). Het totale be-

Fig. 2. *Waterral in volledige rui. Foto R. Rollingswier.*

stand van West-Vlieland werd geschat op 50 Waterrallen, opnieuw een vermindering van 50 procent.
De dekking gevende vegetatie was minimaal want het Riet was reeds bladloos. Daarom hielden de meeste Waterrallen zich op onderaan en op de stuifdijkhellingen. De aldaar voorkomende kruipwilg- en duindoornbegroeiing verschaft de Waterral in dit jaargetij een optimale dekking, evenals voedsel dat zich bevindt tussen opgewaaid plantaardig afval en bladeren.
Dit keer werden 3 gemerkte resten van Waterrallen gevonden, t.w. van 3 uit augustus 1975 waarvan 1 exemplaar ook in oktober werd teruggevangen. Gezien de ligging van deze prooiresten is het vermoeden gerechtvaardigd dat deze Waterrallen werden geslagen door de Blauwe kiekendief, die dan ook geregeld jagend werd gezien. Deze lijkt zich toe te spitsen op de soortroep die tegen donker wordt gehoord op de roestplaats. In 2 gevonden waterralmagen stelde De Roos verpulverde schilden van kevers en één vlinderpop vast.
Toen ik de laatste vangstdag 's avonds met al mijn vangtuig weer in het dorp aankwam – de zuidwesterstorm had mij als het ware uit mijn vanggebied verdreven en op een enkel punt zowat met fiets en

al omver geblazen–, wist De Roos mij te vertellen dat de storm nog meer zou aanwakkeren tot windkracht 11-12. Althans dat was voorspeld. Die nacht ging het er dan ook van langs. Het fijne duinzand woei door de kleinste kieren van ons huisje binnen, en het was een oorverdovend lawaai. Vierentwintig uur lang raasde een orkaan over Vlieland, zodat wij zaterdags niet naar huis konden gaan. De 3e januari 's avonds, heb ik mij met Boere nuttig gemaakt in het dijkleger. Het was een spannende avond in verband met de te verwachten hoogwaterstand. Maar door het periodiek wegvallen van de wind kwam het water gelukkig niet zo hoog als werd verwacht. Doordat zondags de boot te onverwachts naar Harlingen vertrok, waren wij genoodzaakt om 's maandags af te reizen. Die zondag heerste de grote stilte na de storm. Een wonderbaarlijke ervaring. Grote stukken duin waren over grote lengten langs het Noordzeestrand weggeslagen.

Op 8 april 1976 reisde ik wederom naar Vlieland. Als steeds was het een hele belevenis om over de Waddenzee te varen en dan weer voet aan wal te zetten.

Dit keer kampeerde ik weer op Lange Paal. Na een koude en onbehaaglijke nacht gewekt door een kraaiende Waterral, ging ik om een uur of 6 met al mijn vanggerei naar „de West". De weergoden waren goed gestemd en dat zou zo blijven. Een stralende zon overgoot het nog blonde eiland.

De Waterrallen vertoefden nog onderlangs en op de stuifdijkhellingen. Het provoceren met kunstgeluid en het zoeken naar mestfluimen wees dat uit.

Rond kwart over negen zaten al reeds twee Waterrallen (een koppeltje) gevangen. Zonder kleerscheuren belandden ze in de rugzak ter verdere behandeling op het provisorisch ingerichte ringstation. De eerste dag werden 4 Waterrallen gevangen.

In totaal werden in 6 vangdagen maar 13 Waterrallen gevangen en geringd. Geen enkele Waterral van een vorige vangperiode werd teruggevangen, wel werden 3 resten van Waterrallen gevonden, t.w. 2 van augustusrallen, terwijl de derde niet was te dateren doordat de metalen ring onvindbaar bleef.

Op een aantal plaatsen kwamen al koppels voor en door een enkel haantje werd reeds druk gelokt. In totaal werden 11 koppels vastgesteld. Het totale bestand werd geschat op 40 Waterrallen.

Op 15 april ging ik samen met De Roos 's nachts naar „de West" om Waterrallen te lokaliseren. Misschien waren er intussen verschuivingen opgetreden in verband met trek of was de dichtheid toegenomen. Dit was echter niet het geval. Wel bleek dat alle Waterrallen zich in het waterrietland bevonden, in tegenstelling tot overdag.

Verrassend was die nacht op diverse plaatsen in de Kroons- en stuifpolders de bruiloftszang van vele Rugstreeppadden.

Tijdens deze vangperiode kreeg ik van Drs. Van Eck nog een min of meer gemummificeerde en gemerkte Waterral aangeboden, die bij hem thuis was aangebracht door een paar kinderen, gevonden op 12 april 1976 langs de Rondweg in Oost-Vlieland. Deze Waterral werd op 20 oktober en op 31 december 1975 in de Kroonspolders gevangen en is vermoedelijk tijdens de vorstperiode van eind januari/begin februari 1976 uitgeweken naar de bebouwde kom van Oost-Vlieland. Het komt meer voor dat Waterrallen tijdens strenge vorst menselijke nederzettingen opzoeken. Allerlei afval verschaft hun soms voedsel. Volgens Rol-

lingswier wordt in de tuinen van Oost-Vlieland wel eens een Waterral tijdens vorst gezien. Zelf had Van Eck op 18 maart 1976 in de Kroonspolders resten gevonden van een gemerkte Waterral, 1 uit de augustus-periode. Op 11 juni 1976 werd door C. Swennen in de Kroonspolder een verdroogde gemerkte Waterral gevonden, deze (uit de oktober-periode) was al lang dood.

Daar in de augustus-periode 38 procent van de geringde juvenielen vliegvlug was, werd nagegaan hoe de leeftijdsopbouw was in de maand juli van 1976. Vanaf 29 juni tot 30 juli werden in 18 dagen 74 Waterrallen geringd en 22 teruggevangen, waarvan 1 uit augustus/oktober 1975, 3 uit april 1976, èn 1 uit augustus 1973 geringd door Van Ree op Vlieland. Het totaal aantal Waterrallen werd dit keer geschat op 100 vogels.

In vergelijking met de augustus-periode van 1975 was het aantal broedparen ongeveer gelijk. Aangenomen werd dat tijdens het broedseizoen 1976 door de voortdurende droogte 50 procent van de legsels na het uitkomen van de eieren te gronde is gegaan. In kleine Waterral-biotopen zoals op Lange Paal, Nieuwe en Oude Kooi werden slechts 3-4 pulli van ongeveer gelijke leeftijd gevangen of gezien. Door de aanhoudende droogte was het wateroppervlak in juli 90 procent afgenomen, waardoor het voedselaanbod aanzienlijk moet zijn verminderd. De Waterral is immers gebonden aan een waterrijk tot vochtig, begroeid en onbegroeid substraat. Dat door Rollingswier op 10 mei reeds een aan een kadaver van een Konijn etende Waterral werd gezien, is tekenend voor voedselschaarste.

In totaal werden 64 juvenielen gevangen en geringd, die gezien hun leeftijd alle op Vlieland uit het ei zijn gekomen.

De leeftijd van de gevangen en geringde juvenielen in augustus 1975 kwam naar verhouding overeen met die van juli 1976. Er werden de laatste keer slechts 3 vliegvlugge jongen gevangen.

Zo ging een jaar Waterrallen vangen op Vlieland voorbij. Onvergetelijke perioden in een mensenleven waarbij het contact met de levende natuur in de verschillende natuurgebieden als een voorrecht werd ervaren.

Tabel 3. Vangstcijfers over de jaren 1975/76 op Vlieland.

aug.	okt.	dec./jan.	apr.	jun./jul.
121	58	24	16	79

Litteratuur:
1. Bub, H., 1971. Vogelfang und Vogelberingung. Deel 1: 163-164.
2. Heinroth, O. en M., 1928. Die Vögel Mitteleuropas. Band III: 75 en 77.
3. Kroon, G.H.J. de, 1972. Het voorkomen van de Waterral in de winter in een zoetwatergetijde-gebied. Limosa 45: 42-48.
4. Kroon, G.H.J. de, 1975. Waterrallen vangen. Op het Vinketouw 25: 4-8.
5. Kroon, G. H. J. de, 1976. Waterrallen vangen 2. Op het Vinketouw 27: 4-5.
6. Kroon, G. H. J. de, 1976. De aanwezigheid van Waterrallen als broedvogel. Het Vogeljaar 24: 187-192.
7. Lippens L. en H. Wille, 1972. Atlas van de vogels in België en West-Europa: 287.